

1843 ԲԱԶՄԱՎԼԵՊ 1913

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ՀԱՅՈՐ
ՀԱ
ՄԱՅԻՆ
Թ. 5

— ԱԶԴԱՅԻՆ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ — ԳՐԱԿԱՆ — ԴԻՏԱԿԱՆ

✿ ✿ ✿ ✿ ✿ ԱՄՍԱԹԵՐԹ ✿ ✿ ✿ ✿ ✿

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

U..

ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ ՏԷՐ ԳԱԲՐԻԷԼ

Թուրքիոյ հայերը վաղուց սկսած են հիւրասիրել ուսանայ հոչակաւոր գրողները. անդրանիկներէն մէկն է եղած Պատկանեան Տէր Գարբիէլ, որ 1871ին Մ. Մամուրեանի և Արև. Մամուլ »ի մէջ կը հրատարակէր քերթողական դիցազներգութիւնները: Թերթերու, մանաւանդ հին թերթերու մէջ գրական պատարիկները հայրենի աւերակներու աստիճան գուրգուրալի են, և դժբախտաբար շատերուն աւետեր անծանօթ կը մնան, Համակրելի մատենագիր Լէօ՝ անցողակի կը յիշատակէ և Ռուսահայաց գրականութեան» մէջ, Չեմ գիտեր թէ նոյն հեղինակին ծանօթ էին մը: Միևնորոյ հայ պատագրին մէջ Պատկանեանի գրութիւնները: Ատոնք սակայն անծանօթ մնալու չեն, և այդ պատճառաւ ուսումնասիրութեանն նիւթ կ'ընեմ նաեւ զանոնք:

Թրքահայ գրական գործիչ Մ. Մամու-
րեան իր աշխատակից Գարրիէլ Պատկա-
նեանի «Վահագն» շրջագաներգութիւնը
հրատարակելու առթիւ, կը գրէ սա տող-
ղիբը.

« Գեժանուն քերթողին անունն ու բա-
րանչելի երկերն արդեն ամէն հայ բանա-
սէրներու ծանօթ են: Նոր Գողթանն եր-
գիչը, « Նոր Հայաստան » ի վիպասանը՝
թէն աւերակայ մէջ խտած կ'երգէ, իր
խանդովն ամէն հայու սիրտ կը վառէ, կը
զմայլէ, և իր աննման, անուշ, զգայուն
և ներդաշնակ քնարով մեզ ուրիշ աշխարհ
մը, մեր հայոց սրբավայրը կը տանի և
անդ կը բանայ մեր առջև Հայկայ սերնդին
հետևիչի քարահետը »:

ՄԻ. և նրյն թուականին, է որ ըսել 1871ին, Թրքահայ մամուլէն «վաճազն» վերնագրով երկու դիւցազնեթրգութիւն լոյս կը տեսնեն. մէկը կը գրէր Տէր Դարբիէլ Պատկանեան, իսկ միւսը Հ. Ալիշանի աշակերտ Բանաստեղծ Մկրտիչ Աճէմեան: Պատկանեան Ողիսականի հեղինակութիւնը կ'արձագանգէր և Աճէմեան Ա-

ըրեստոյի Օրլանտոյի խրոխտութիւնը կը զանգունէր: Հ. Ալիշանի աշակերտը թէն թոյլ ու անյաջող դիւցաղներգութիւն մըն էր որ կը փորձէր, և սակայն ունի ինչ ինչ հոյակապ էջեր, որոնց վրայ գրածներս օր մը լոյս կը տեսնեն:

Այժմ իմ նպատակս է Պատկանեանի «Վահագն»ը ծանօթացնել:

*
*
*

Հնդկական երգի պատառիկ մ'ունինք Մ. Խորենացիի պատմութեան մէջ Վահագնի ընծայուած, այն պերճանոյշ երգով Պատկանեան կը սկսի երգել Վահագնի Առաւօտը:

Հին քաղաքներու հոյակապ աւերակները երբեմն նկարներու մէջ ամբողջացած շէնքը կը ցուցադրեն, ու կը մտածես թէ ժամանակին անոնք ինչ հիանալի շէնքեր էին. Պատկանեան նման ամբողջացուցիչ գործ մը կը կատարէ, այդ հնդկական երգը իր քնարովը կ'ամբողջացնէ:

Առաւօտը կ'ուզէս պատկերել երևակայութեանդ մէջ, մտածէ բիրաշող բոցերու մէջէն հրավառ բորբոքեալ պատանեակի մը վազըր, և Արուսեակ կը սկսի լալ:

«Յնդեալ Արուսեակ ի ցօղ արտասուաց,
Աստղաբոյլ պարուց զիւր կական յօդաց.
Ձի՛ սուրաւ խարտեաշ գուռզ պատանի,
Ձի՛ ճեպեո՛, վազես՛ հանգոյն փայլականց»:

Առաւօտ է, տեսարանը հովուերգական, քնարը իր անոյշ երգը կը մեղեդիէ:

«Թափեցին զըուն հարսունք անդէորդը,
Գիշերավարիդ տընութեան հաղորդը,
Լուցցեն զլապտերս յանազօտ աւուրս
Նոր ճրագալոյց խայտան բիւրաւորը:

Ջարուհի յերկունս է, փանդահարը
Երասխայ ափունքը եկած կ'երգէ, երկունքը երկնի, երկրի և ծովու «Յերգ առնուլ ընտրէր ի սէր տան Հայկայ» և Հա-

յաստան երկունքի մէջ է, առաւօտեան երգերով կը խայտայ հայկական հողը:

Պատկանեանի «Առաւօտ»ը կաղապարուած է Գողթան զուսաններու սրինգով. անոնց ներդաշնակ կրկնութիւնը, անոնց կտրուկ, պատմական, չընաղ ոճին ուզեր է նման բան մը երգել քաղցրալիզու Պատկանեանը:

*
*
*

Տեսիլը երևակայութեան պատկերահանութիւնն է. մտածէ քանի՛ հիանալի է քերթողին տեսիլը, մանաւանդ երբ քնարաշարը ունի երևակայութիւն վառ, շողշողուն և բունկած: Պատկանեան կ'երգէ քերթողին անըջանքը, «Տեսիլ երգաբան»ի մէջ, անոր երազներուն կ'ուզես մասնակից ըլլալ:

Պարտէզներու պարիկ յաւերժահարսը նստած՝ որթատունկի բարունակին վրայ, ճօճ տարուբեր կ'օրօրուի, կ'երգէ մեղմագին: Եւ քերթողը Հայաստանի երկունքը երգելու համար մուսան օգնութեան կը կանչէ. բնութեան պատկերը գեղեցիկ երազ մըն է, սակայն ինքը Արմաւիր կ'ուզէ երթալ, հոն կը փնտռէ մեր փառքերուն օրորանքը:

Ամէն ազգաց մէջ հսկաներու, գերբնական ուժի և քաջութեան տէր դիւցազններու ծնունդն՝ թնի իր առասպելական պատմութիւնը: Մեր Վահագնի ծնունդն ալ ունի քերթողական ծագումի աւանդական պատմութիւնը, զոր Պատկանեան կը դիւցազնեցէ «Դնունդ Վահագնի» քերթուածով: Մեր դիւցազնական պատմութիւնը միշտ մասն է ունեցած արծիւի, վիշապի, անգղի, բազէի և այլ թռչնոց հետ. Պատկանեանի ծանօթ է այս, և ըստ այսմ կ'երգէ:

«Արծուին հոլաթե ծագ յ'Ազատ Մասեաց,
Ռգապար ի թոխս լողայր վերնասլաց,
Անյազ, անխտիղ յառէր մերթ քի ծով՝
Ու գարփիափայլ մանկունս երկնեաց»:

Մերթ ղէպ ի Արմաւիր կ'ուզղէ իր աշուրները, այն դարպասին մէջ առաջին կանչը կը բացեն. հոն Արամ ծնած ու մնած էր, Արայ սիրուած, Անուշաւան զբաւեալ. հոն Պարէտ վերականգնած էր Հայկայ զահր, հոնկէ Ջարմայր արշաւած, այնտեղն էր Պարոյրին արփենի դարպասը, հոն Հրաչեայ խամած էր իր թագաւորութիւնը, ահ հոն Մասեաց փրկերուն ձօնեց իր անդրանիկ որդին վահագնը: Եւ Քաջբը որ հայկազն փառքերու բաղդի հիմերն էին դրած, վահագնի պաշտպան կ'ըլլային:

«Արծուին ի ծագաց Արարատ լեռին, Լեւիկ արար զիւր ճշիւն ուժգին, Եւ սաւառնացեալ զօդ պատառելով, Հանգեաւ ի տանին յերդ անդ դարպասին: Մինչ այս ամենայն կատարէր տակաւ, Տիկնայր Արամեան շուրջ զՋարուհեաւ, Ձիւղ և մեղր խառնեալ ընդ նաշույ ալեր, Չանգէին ջամբել խիւս մանկան սակաւ»:

Թագաւորին քոյր Տիգրանուհին, ու վարդգէսի տիկինը կ'առնեն նորածին մանուկը, ժոր անկողինն սօտ օրօրոցին մէջ կը դնեն, ու կը սկսին զննել մանկիկին թաթիկները և քաղցրատեսիլ երեսները, հրճուելով կը զմայլին:

«Եւ ահա ցին մի խոյացեալ յերդոյն, Կալաւ հիւրանօք զաջ արքայորդոյն Եւ ի խուճապել տիկնանց մեծուհեաց, Գտաւ ցինն ի ճանկս Մասեաց արծուոյն: Թուշունը ամենիք կոռեալ սաստկագին, Թայնմիկ տազնապի մի մի ձու ածին. Ջորս նորածին իւր մանրիկ թաթովը ճմլեաց և եզեղ յիւր օրօրոցին: Չայս ամենայն անցս ետես և Տիգրան, Եւ յօրինադրեաց յաշխարհ հայրենեան, Ձի ի յիշատակ զեղման այս ձուռց, Չուզեղ մատչիցի յօր ծննդական»:

Պարզ քնարերգութիւն է այս, ականաւ տես կ'ըլլատ ու կ'իմանաս թէ ինչպէս կը ծնի Հայաստանի դիցազր. մանկիկ

քաջածնունդը իր թաթիկներով՝ կը ճգմէ կոռարար թուշուններու ձուռքը. դա յաղթանակի նշանն է:

Կը տեսնես օրօրոցի այդ քաջախիզախ մանկիկը, կ'ուզես հետաքրքրուիլ թէ ինչպէս կը զարգանայ ահ: Պատկանեալն «Մանկութեան վահագն»ի դիւցազներգութեան շորրորդ երգովը քեզ կը պատմէ փոքրիկ քաջին մանկութեան նկարագրութիւնը:

Ան նախնեաց ապարանքին մէջ կը զարգանայ, դաստիարակն է վարդգէս. իրեն հետ կ'աճի, կը մեծնայ արփափայլ Տիգրանուհին. Տիգրան ուշադիր կը զօրացնէ զեռանաս որդւոյն զահր: Հայաստան ոսկւով, արծաթով կը ճոխանայ, Արմաւիր շէնքերով պայծառագեղ նախամեծիկ կը դառնայ:

Աւ վահագն զարգանալով, կը սկսի երգել նախնեաց վէպերը, իր մէջ կը վառի դիւցազնական հուրը:

*
**

Պատկանեան կ'երգէ «Աթաղակ և Կիւրոս»ի պատմութիւնը: Տիգրան անհուն աւրիութիւններով փառապանծ մեծ կը հռչակուի: Մարաց պետութեան մէջ միահեծան թագաւոր Աթաղակը կ'իշխէր կը տիրէր աշխարհածաւալ երկիրներու: Իմաստունները կը մարգարէանան որ անոր դուստրը հրաշագեղ Մանգանէն, արու զաւակ մը պիտի ծնի որ աշխարհահռչակ քաջութեամբ պիտի փայլի: Անգամ մը ևս Աթաղակ կը կանչէ Մարաց գիտունները ու իր երազը կը պատմէ, ըսելով թէ աշուրներ է որ իր աղջկան արգանդէն կը բուսնէր ձառ մը, որ ամբառնալով, կը հասնէր երկինք և ոտտրով կը ծածկէր անհուն ընդարձակութիւն մը: Գիտունները կը մեկնեն թէ դիւցազն որդւոյն ծնունդն է, որ աշխարհ պիտի գայ Մանգանէն՝ դրժխոյն, թագաւորը վախնալով, ճերբորս խորհրդովը Մանգանէն կամարես տխմար պարսկին կեռութեան կռա տայ: ու կը ծնի մանուկը Կիւրոս, որ մանկութեան օրերէն

իր խումբին մէջ թագաւոր կ'անուանուի։ Աժդահակ կը վրդովի, զարհուրելով երաւզին մէջ կը տեսնէ։

«Տեսանէ՛ր կին մի ծիրանազգեստեալ,
ի քարակտուր ծայր լեռին նստեալ,
երկունք ծննդեան գնա տանջէին,
երեք դիւցազունք յայտնեցան ծնեալ։
Մին բազմեալ յառիւծ յարեալս դիմէր,
երկրորդն հեծեալ յինձ՝ ի մուտս խիզախէր։
Իսկ երկրորդ հզօրն նստեալ ի վիշապ,
լնդդէմ արքայի ճակատ յարդարէր»։

Այս երազին վրայ թագաւորը խմբելով իր աւագանին՝ չարագուշակ երազը անոնց կը պատմէ։ Անոնք կը մեկնեն թէ այդ դիւցազններէն մէկը կ'իրոսն է, երկրորդը նենգութիւն նութող Արբակն է, իսկ երրորդը որ վիշապի վրայ բազմած էր, է նոյն ինքն հայոց մեծագօր Տիգրան թագաւորը։ Աժդահակ Տիգրանին ուժը սանձելու համար կեղծ խնամութիւն մը կը հաստատէ, Տիգրանուհին իրեն տիկնանց տիկին ընել կ'ուզէ։

Տիգրանուհին Աժդահակայ կնութեան կ'երթայ, իրեն հետ է նաև Վահագն հարստանդեան հանդէսը կը սկսի։ Վահագն ըմբշամարտութեան, սուսերամարտութեան աստեղ, իր քաջութեամբ հրացում ու զարհուրանք կը պատճառէ ամենուն, մանաւանդ Աժդահակայ։ Կը մտածէ թէ չըլլայ թէ սա ինքն ըլլայ յանձին Տիգրանայ գուշակուած վիշապը։

Պատկանեանի դիւցազն Վահագնը կը սկսի հրացումի քաջութիւնները։ Մարաստանի մէջ ահեղագօր Բարշամը բռնացած է արքայից արքան Վահագնի պաշտօն կու տայ որ երթայ նուաճէ այն բռնակալին ոյժը։ Տիգրանին որդին չէր գիտեր որ այդ կերպով Աժդահակ մտադիր էր նենգութեամբ սպաննել զինքը։ Հայոց քաջերը՝ Վահագնը վտանգէ կ'ազատեն։ Տիգրանին քաջացն որդին՝ տիկ ու յարդ ուսին՝ լեռնէ վեր կը թաչի։ Իր ետեւէն կը հասնի Բարշամ սուսերամերկ։ Վերը սարին վրայ զիրար չեն տեսներ, պատած

է խաւար, կը տեղայ ջաղըր, կ'որոտան ամպեր։

Պատկերը վայրենի, գոյները կայծակով շաղուած, տեսարան մը հիպարհուր տեղի կ'ունենայ ամպածրար սարին գլուխը։

«Ոչ կամէր Վահագն զյարդ իւր ցրուել, կամ զտիկ կաթին յուսոց ի բաց դնել, Եւ ահա յանկարծ փայլակն յամպրոպաց, Եցոյց դիւցազին զարծուոյն սաւառնել։ Անդ սուսերամերկ Բարշամ խիզախեաց, ի խաւար մթան զիւր հարուած էած»։

Այլ ընդ վայր էանց շառաչին օդոյն, Վահագն բեռամբ իւր ապահով մնաց։ Դարձեալ շոգիք թանձր փայլատակեցին։ Կայր Բարշամ հանդէպ, ճշեաց արծուին։ Վահագն զիւր հաստ բիր իջուց ի գլուխն, Բարշամ կործանեալ անկաւ ի գետին։ Ի մերժել լուսնոյ զծածկոյթ ամպրոպաց, Երեւր սպիտակ ծիր յարդին ցրուած։ Չոր ծիր յարդգողի և կամ ծիր կաթին, Կոչեցին դիտողք ի տան աստեղաց»։

Այս երկրորդ յաղթանակն էր։ Վահագնի անունն ալ զարհուրելի կը հնչէ նոյն իսկ բռնակալներու ականջին։ Աժդահակ սարսափի մէջ է՝ Տիգրանուհին ձեռքով կ'ուզէ Հայաստանը մատնել, սա կայն հայկազն թագուհին իր հայրենի հողին հաւատարիմ կը մնայ։ Վահագն Եկբատան կը հասնի, իր հօրաքոյրը կորզելով կը տանի Հայաստան։ Տիգրան ու Աժդահակ պատերազմի կը բռնուին։ Վահագն քաջարար կը պատերազմի, զեղարդով Աժդահակը կը զգեսնէ, այն օրէն ի վեր դիւցազներգակ բամբիռներ իրենց երգերով անմահացոյցին Վահագնի անունը փառագոչ։

Բ.

Այս է Վահագն դիւցազներգութիւնը։ Պատկանեան նոր առասպելական գիւտեբուն դիմած չէ, հայկական աւանդութիւններով կը բաւականանայ ու կը բամբռաւ

հարէ իր դիւցազնը: Մտածեցէք որ ձեռուրնիդ անցնի հելլենական սըանչելի արձան մը պակասաւոր, դուք կ'ուզէք զայն ամբողջացնել. նոր արձանագործին կարեւոր կ'ըլլայ հեղինակին կրկին քաջութիւնը: Վահագնի երգին հոյակապ պա-

նետիկի Մամուլը իրարու ետեւէ կը հրատարակէր Հոմերական դիւցազներգութիւնները: Հ. Եղիա Թովմաճանեան Թարգմանած էր Հոմերոսի Ողիսականը և Եղիականը. վերջը իր աշակերտը, զրարարեան աւելի մեծ կորովով կը Թարգմանէր Հո-

Պատկանեամ Տէր Գաբրիէլ

տառիկին քերթողական ամբողջացումին համար մի և նոյն պարագան դիտելի է: Պատկանեան իր խանդակաթ քնար հոգիով այդ պատառիկին հին հոգի, գուսանական հոգի է տուած:

Պատկանեան բոլորովին սիրահարուած է հելլենական դիւցազներգութեան: Վե-

մերի իլիականը: Պատկանեան այդ Թարգմանութեանց խիստ ծանօթ ըլլալը ցոյց տուած է իր քերթողական մատենագրութեան մէջ: «Վահագն»էն վերջը Զմիւռնիոյ «Արեւելեան Մամուլ»ին մէջ կը հրատարակէր ընդարձակ դիւցազներգութիւն մը «Զարմայր և Պանդալիէ»: Այս եր-

կասիրութեան մէջ Ողիսական ներշնչու-
մէն դուրս ելած, իլիականին հզօր տպա-
ւորութեան տակ գրիչ կը շարժէ:

Մեր հին պատմութենէն գիտենք արդէն
որ զարմանալի նահապետ մըն ալ ունե-
ցեր ենք — Զարմայրը, որ Տրովպայի
պատերազմի ատեն Աքիլլէսէն կը սպան-
նուի:

Պատկանեան, ինչ որ կ'երեւի Հ. Զամ-
չեանի սա պարբերութիւնէն նիւթ կ'առնէ իր
դիւցազներգութեան. վենետիկեան պատ-
միչը կը գրէ.

«Յայս մարտ թէպէտ և զօրացան Ե-
թովպացիք և Ամազոնք ի կողմանէ Պրիա-
մոսի, բայց հուսկ յետոյ յաղթեալ ի յու-
նաց՝ ցրուեցան, և զի Պենթեզիդէ թագուհի
Ամազոնաց հզօր կոտէր, հասեալ ի նա
քաջին Աքիլլեայ՝ կալաւ զհերաց նորա,
և ընկեցեալ յերկիւրէն՝ սպան զնա: Եւ
իբրև առաւել եւս սաստկացաւ պատե-
րագին, Հեկտոր որդի Պրիամոսի դիմեալ
ի վերայ Աքիլլեայ վիրաւորեաց զնա չա-
րաչար, այլ Աքիլլեայ ոչինչ գրեալ
զէլըսն՝ պնդեցաւ զհետ Հեկտորայ, և սպան
զնա: Զայն իբրև ետես մերս Զարմայր, ի
դիմի հարաւ նմա, և ի հարկանել զմիմեանս
սաստկութեամբ՝ սպանաւ ի նմանէ նա
ինքն Զարմայր»:

Բնական է որ Տրովական պատերազմէն
նիւթ առնելու երգել, ունի մեծ հրապոյր,
կարելի է գտնել քերթողական պատրաստ
պաշար, Հոմեր բանաստեղծութեան ծով
է՝ ուր Պատկանեան պիտի ուզէ թաթխել
իր գրիչը: Բայց իր նիւթին ընտրութեան
ատեն՝ Պատկանեան պիտի մտածէր որ
կերպով մը կը մրցակցէր Հոմերի հետ:
Բնական է որ Պատկանեան ինքզինքը մեծ
քերթողահօր հետ չափելու միամտութիւնը
ունեցած չէ: Սակայն յանգէտս ինքը այդ
մրցումին մէջ կը մտնէ:

Հոմերոս իր զմայելի հիացումներովը՝
դարերով օրօրած է մարդկութեան զե-
ղեցիկին ճաշակը: Տրոյիոյ դաշտին մէջ,
միայն զինքը անմահացուցած ենք իբր

քերթող վիպագիր: Պատկանեան իր քնարը
առած կը մտնէ այն պատերազմի դաշտը.
դու կը կարծես որ նոր տեսարաններու նոր
վիպասանութեանց ունկնդիր պիտի ըլլաս:
Բայց ո՛չ:

Պատկանեան այդ դիւցազներգութեան
մէջ քեզի կը պատմէ Տրովական պատերազ-
մին Հոմերական նկարագրութիւնները. մա-
նրամասն կը խօսի այդ օտար հողի ազգա-
բնակութեան հոգեբանութեան վրայ: Հայր
բարքերով նախանձիլի կը նկատուի, Հա-
յուն երգը անուշ կը համարուի: Պանթա-
զիլէ ամազոնեան թագուհին բուռն կեր-
պով կը սիրահարուի Զարմայրի, որուն
խորանին մէջ մտած կը խնդրէ որ զինքը
իրեն կին առնէ: Զարմայր կը դիմադրէ,
կ'իմացնէ որ հայոց մէջ բազմակնութիւնը
սովորութիւն չէ, և թէ ինքը Հայաստանի
մէջ ունի իր սիրեցեալ կինը ու զաւակ-
ները, երկրորդ կին մը առնելով անոնց
սուրբ սէրը պղծած կ'ըլլար:

Հետաքրքրական է դիւցազներգութեան
այդ էջը, ուսկից հոս լեզուական տեսակէ-
տով արժանի կը դատենք տասնեակ տողեր
արտագրելու.

«Զարմայր զնաց դէպ իւր խորան, և անդ
նստաւ զրտնը,
Տարածամ էր արդէն օրը, ճրագ մուծին
վրանը:

Պանթազիլէ մէկ քանի հատ սպառազէն
ընկերօք,
Հեռաստանէ երեւեցաւ՝ սիրտը լիքը տաւ-
փանօք.

Աս թագուհին մտադիր էր ամուսնանալ
Զարմայրին,

Բայց չը կարէր համարձակիլ յայտնել
խորհուրդ իւր սրտին:

Նա լաւ գիտէր որ կասսանդրա և Պո-
լիքսեն օրիորդք

կան մշտադէտ նորա սիրոյն դարանակալք
և որսորդք.

Ասօր այն եւս տեսաւ որ նա Հեղինէին
անալգեց,

Նորա չընաղ զեղեցկութեան արժանի յարգ
չի տուեց:

Բայց երբ յիշէր իւր և նորա առանձնա-
կի խօսածը,
Եւ Արայի-Շամիրամի անցից վերա ա-
սածը,
կասկածեց թէ չլինի որ ինքն եւս առնու-
այն պատասխան,
Այս մտատանջ կասկածներով եկաւ մտաւ
այն խորունկ
Ձարմայր նրան մեծ քաղցրութեամբ իւր
սենեակը ընդունեց.
Որքան կարէր մտերմաբար և սիրալիւր
մեծարեց.
Անքանագեան քաջիկ գնդաց քաջ և արի
զօրավար,
Նստեցոյց իւր քաղցրիկ հիւրին ուր դար-
սած է բարձկնեար:

Պանթագելէ Ձարմայրի վրանին չորս
կողմը լաւ մը կը զննէ: Հայ նահապետին
այդ վայրը զարդարուած էր գէնքերով,
զբահներով և զանազան կազմածներով.
ատենը ամէնքը պատերազմներու աւար-
ներէ ինչ: Ձարմայր կ'աղաչէր որ չընաղ
ղշխոյ Պանթագելէ իր այն զարդերէն յի-
շատայ մը առնէ: Ամազոնաց թագուհին
պատշաճ համարելով կը պատասխանէ իր
այդ առաջարկին.

«Երծաղեցաւ կոյս թագուհին, և ասաց.
լո՛ւր, քաջ Ձարմայր,
Ես կը բաղձամ բոլորովին քեզ ունենալ
իւրեւ այր
Մի երկնչիւր, քո աւարէն բաժին կ'առ-
նեմ համարձակ,
Համարելով՝ որ ինչ քո է, այն և իմս է
բովանդակ:
Ձէ՛, պատասխան տուեց Ձարմայր, չեմ
կարող այդ թագուհի,
Այլ է պայման ամուսնական, այլ է բա-
ժին աւարի,
Ինչպէս ծանօթ և բարեկամ յոժա՛ր եմ
տալ ամենայն,
Բայց քեզ լինել ամուսնակից՝ խոչը և
խուժը կան բաւական:
Ես կին ունիմ սիրակից, մէկ դուստր ու-
նիմ, մէկ որդի,

Իմ կնոջ և իմ զաւակաց չուզեմ առնել
որը, այրի,
Եթէ ես յայս պատերազմի մեռնիմ, մտնեմ
գերեզման,
Նոցա թափած արտասուքը թաց կ'անեն
իմ դամբարան»:

Այսպէս այս խօսքերը Պանթագելէի ծի-
ծաղիլի կ'երեւին, ու կը պնդէ որ Ձար-
մայրի երկրորդ կինն ալ ինքն ըլլայ:
Հարկ չիկայ երկարել մեր խօսքը այս
դիւցազներգութեան նիւթին վրայ: Քիւր-
թորը չէ կրցած զայն հետաքրքրական ը-
նել. մի և նոյն մէկ կէտը կ'ընդլայնէ,
պատկերներու՝ դէպքերու փոփոխութիւն
չունի:

Ամէն դրուագի մէջ լեզուի միութիւնը
յարգուած չէ, առաջին երգերուն մէջ կար-
ծես զուտ Արևմտեան բարբառով կը գրէ,
յետոյ Արեւելեան աշխարհաբարի կը մօ-
տենայ:

Տաղաչափական անուշ բնական պար-
զութիւն մ'ունի, վարժ է ատոր մէջ, Հ.
Թովմանեանի տաղաչափութեան հետեւելով
յանգաւոր է ըրած իր դիւցազներգութիւնը:

Հոգեբանութիւնը պարզ է, Ձարմայրի
բերանով կ'ուզէ Հայկական պարկեշտու-
թիւնը դրուատել, սէր ցոյց տալ դէպի
հայրենի հողը, պանդխտութեան տաժանըը
կ'ողբերգէ: Նախերգանքին մէջ կը գրէ.
«Երգեալ 1862 ամի ի Գոսթրոմայ քաղա-
քի՝ ի տարագրութեան»:
Վիպասանական
խանդէ որքան որ զուրկ է այս դիւցազներ-
գութիւնը, բայց անհուն գնահատումի ար-
ժանի է հեղինակին պատմական և դիցա-
բանական մտութիւնը:

Պատկանեան յիշեալ հովուերգական ու
գիւցազներգական երկու մեծ քերթուած-
ներէն զատ՝ Արևմտեան հայ մամուլին մէջ
ծերունի հասակին՝ հրատարակած է փոքր
քերթուածներ. բնական է որ կը հետա-
քրքրուինք թէ ինչ աստիճան խանդ կայ
անոց մէջ:

Երբունիի անուշ և ողբացող լեզուն է
որ կը շարժի. ան զերդ տխրունի բու մը՝
կ'ողբայ երկրին անցեալ փառքին վրայ:

կը բարձրանայ Մասիսի սարէն վեր, զինքը աղբիւրի մը քով, ծառի մը տակ կը գտնենս. «Երենի ի Մասիս» աղբիւրին բերնով քեզի հետ կը խօսի թագաւորական փառքերուն վրայ, եկեղեցւոյ մարտիրոսական շրջանի ուրուանկաբը կ'ընէ: Եւ կը յուսայ որ կը հասնի Հայաստանի ոսկեղաբը:

Պատկանեան Գաբրիէլ տէր հայրը ունի հոչակ մը, որուն փառքի ձայնը կը ֆնայ թուսաստանի մէջ, թուրքիոյ հայութիւնը զինքը վաղուց մոռցած է, բայց ոչ իր որդին Ռափայէլ Պատկանեանը (Գաթառ-Քաթիպա) որ հօրը վրայ հիացած զայն հանճար կ'անուանէ, սակայն իբր բանաստեղծ, Լէօ անոր որդին գերազանցօրէն շատ բարձր, շատ վեր կը բռնէ:

Ճաշակի խնդիր արդեօք, թուրքիոյ հին հայերը կը սքանչանային Տէր Գաբրիէլ Պատկանեանի քնարին վրայ, սքանչացողներէն մէկն ալ սքանչելի շաքար լեզու Գարեգին Եպիսկ. Սրուանձտեանցն էր:

Գ.

Կան բանաստեղծութիւններ, որոնք թէև տպագրուած, թէև ասուպներու պէս պահ մը շողացեր և աներևութացեր են, սակայն անոնք զբական պատմութեան մէջ յատկանիշ էջ մը բռնելով, բնաւ մոռացութեան մատնուելու չեն:

Եկեղեցական գրողներու շարքին մէջ՝ Պատկանեան քահանան իր քերթուածներով՝ իր շրջանակին՝ մէջ անուն մը կը շինէր: Իր քնարովը զբական և աշուղային խոմբերուն միջև կը ֆնար, ձեւ մըն էր տուած բանաստեղծական զբականութեան, ու զայն պիտրժելի կ'ընէր ո՛չ արուեստով՝ այլ ազգասիրական գութգութացող զաղափարներով:

Իմ ըսածներս կը ստուգուին էյրօ Պանդոսի Հայկազ օրիորդի քերթուածին վրայ, Պատկանեան երգած է.

Հայազգի աղջիկ եմ ի հեռուստ եկեալ,
Մեծանուն դպրոցաց աշակերտ եղեալ,

Թողեալ եմ զազգաստեղծ յօտար աշխարհի,
Ուր քորք իմ և եղբարք՝ կան ի վրտանգի,
Հարուստը, ամուսնացեալը ընդ ճոխ այլազգեաց.

Մերձին յուրացութեան՝ կըրօնին նախնեաց.

Կարեկից, կարեկից, կարեկից լերուք,
պանդուխտ կուսանիս:

Նախնիք իմ շրջէին՝ ընդ Դաւիթ բէգին,
Մինչ նա պաշտպան յառնէր՝ մեր բընիկ երկրին.

Սուսեր սուր՝ ի ձեռին՝ վանէր զախոյեան,
ի նոր կեանս հրաւիրէր՝ զհին Հայաստան.
Ձծանր չորեքզարեան շրթայս կապանաց
Գուն գործէր փաբատել յիւրոց ազգակցաց. Կարեկից...

Այլ յորժամ Մխիթար՝ դուեալ յիւրայնոց,

Անկաւ գնդակահար՝ սեւ մահուն ի ծոց,
Քաջագնեայ հայր պապուս՝ ելիք զՄիւնիս,
Գրտանել խուն հանգիստ՝ ի նոր հայրենիս.
Ի գոգ հրուանդանաց Հանդրին անդնդոց,
Եգիտ առատ աղբիւր՝ արդար վաստակոց.
Կարեկից...

Բայց քաղցրանոյշ գինւոյն՝ զուկեղէն բաժակ,

Դառնահամ պղտորէր՝ արտասուաց կայլակ.

Ձոր առուապէս յաչաց պապն իմ քաջարի,
Խոխոյէր ի առէ և ի գիշերի,
Խարուկեալ կարօտով՝ իւրոց հայրենեաց,
Մատն եղելոց յաւար՝ ի ճանկս օտարաց.
Կարեկից...

Յուշ բերելով զՆրասիս՝ զոր պապն իմ սիրէր,

Ան իմ ի Տիբերիս՝ հայիլ ո՛չ կարէր,
Այն ջուրը զտարաշխարհի փոշին բեղմնաւոր,

Ոռգանեն յաւէժ ի գիրկ բիւրաւոր.

Ձի անձն իմ կաթոգնէր՝ յայն չքնաղ կուհակ,

Ձոր յղանայր յալուցս՝ Տըղմուտին վիժակ.
Կարեկից...

Զօրորանն շարժէր պապս՝ երգովը հայրենի,
ինձ օրօր, ինձ օրեր՝ ձայնէր ծերունի,
Երգէր. Թոռնեակ դատրիկ, Տիգրանուհի՛
լեր,

Ընդ Սանդիստոյ կուսին՝ զգեցիր զայս սէր,
Որով այս երկու վարդը՝ Հայոց զըրախտին,
Պըսակ եղեն ազգին ի դարս նոր և հին.
կարեկից...

Հընգամեայ մատաղ տիքս՝ ի դպրոց մու-
ծան,

Աթենայն անծիծաղ՝ ի դից պատուանդան.
Մինչ զօտար ալիաբետը՝ եղին առաջի,
Միտը տղայիս Թեան՝ յերամ մեր ազգի,
Ո՛ւր է այն տարուբեն՝ անգիւտ մարգարիտ,
Զոր ճգամբք և երկամբք՝ սուրբ Մեսրոպ
եզիտ. կարեկից.

Մինչ զաշխարհագրութիւն՝ ետուն ի ձեռս
իմ,

Թուգեցի զայն վայր՝ ուր կայ նախնեաց
շիրիմ.

Ուր Հայկ քաջ և Արամ Տիգրան և Աբ-
գար,

Տանէին հայրենեաց՝ խընամ հայրաբար,
Ուր հոգ օրհնեալ՝ ջրովը՝ առատ ոռոգի,
Զինագազաթ լերանց Թագու պըսակի.
կարեկից...

Մինչ յաշխարհացոյցն՝ զարեւելս ցուցին,
Աչք իմ զՀայաստան՝ անձկով խնդրեցին.
Տեսի անդ զՀայկազն՝ զՀարք, զԱրմաւիր,
ԶԱրտաշատ և զԱնի՝ կործանեալ յերկիր,
Գտի զՎաղարշապատ և զԷջմիածին,
Այլ ոչ զսուրբ Գրիգոր՝ հայր մեր հոգե-
ծին. կարեկից...

Թորժամ ի պատմութեան՝ ինձ աւանդեցին,
Զվէպս դիցազնականս՝ աւուրց առաջին,
ինձ ո՛չ Եգիպտացուց՝ հնութիւնք քաղ-
ցրացան,

Ո՛չ Միջագետացուց՝ շինուածք հրաշացան,
Ընդ ամենայն տեղիս՝ սիրով խնդրէի,
Զնահատակութեանց հետս Վահագնի. կա-
րեկից...

Ո՛չ Պերսէոս, Հերակլ, Թեսէոս յունաց,
Ո՛չ Աքիլէս խուզարկ՝ Զարմայրին կենաց.
digitised by

Զիս ի խանդ վարեցին՝ սխառգործու-
թեամբ,

Որպէս իմ դիւցազունք առաքինութեամբ.
Մեծ Վահան, Գայլ Վահան, կամ Սմբատ
ապետ,

կամ կոռնակը կամ Վահրամը ընտիր
զօրապետը. կարե.

Ո՛չ Թովկաց զիմ ոգի համբաւ փառաւոր,
Զոր Թողին յաշխարհի՝ իշխանք զօրաւոր,
Արիսդտի՝ Թեմիստոկլ՝ Պերիկլ փառասէր:
Որպէս իմ վարդ կարմիր, Վարդան ազ-
գասէր,

Ի միումս ես զըտի՝ այնքան ձիր շնորհաց,
Որչափ ո՛չ գտանէին՝ ի մէջ հազարաց.
կարեկից...

Մինչ եղէ հարսնացու՝ վեշտասանամեայ,
Անհամար պատանիք՝ յայտնեցան փեսայ,
Մին հարուստ կալուածովը՝ զանձիւք ճո-
խացեալ,

Ոմն ի դրան արքունի՝ պատուովը պեր-
ճացեալ.

Այլ յերակս պատանեացս՝ պտոյսքէր ա-
րիւն,

Որ չունէր զԱրայի՝ արեան անրիժ գոյն.
կարեկից...

Երբժամ ես ծանուցի՝ Թէ ի Հայաստան,
Փափաքիմ պանդխտիլ՝ վասն հարսնու-
թեան

Պատասխան եղև այս ի քաղաքակցաց,
Թէ կենամաշ անկցիս՝ անձկով Թատերաց:
Ո՛չ քառածիգ կառօք անդ կարես փայլել,
Եւ ոչ տեսարանօք՝ զաշտդ պարարել.
կարեկից...

Թատերք, գուսանք և կառք՝ չեն ինձ
անձկալի,

Ոչ տեսարանք և խաղք՝ են փափաքելի.
Այլ ցաւիմ՝ զի մընան եղբարք և քորք իմ,
Անդ՝ ուր չունին ծանօթ սիրով մտերիմ.
Հացկատակը անպատկառ զիմ սերտ բա-
րեկամ,

Որսալ ի կրօն՝ օտար ճգնին յարածամ.
կարեկից...
A.R.A.R.©

Ահա՛ կամ մերձ ի դուրս՝ հին Արտիմեդի,
 Լճակի է հնչուն՝ մեղմիկ զանգակի,
 Ի բարբառ հրեշտակաց խօսի ընդ սրտիս,
 Ի հեռուստ տեսանի Տիպ Լուսատրչիս.
 Ա՛ռ զերկրպագութիւնս՝ գահ Պարթևազին,
 Յանձին իմ քեզ բերեմ՝ զաւտի սիրածին.
 Կարեկից...

Զուլացաւ պատը հոգւոյս՝ չեւ զերասիւ
 տեսեալ,

Զի զբոխ զգարչապարս՝ ի Քասաղ հասեալ,
 Աստ վարդգէս՝ Տուրհացեան՝ կոփեաց
 զիւր աւան,

Զոր Տրդատ Պարթև տուն կերտեաց աս-
 տուածեան,

Ո՛ր եղբարք՝ և քորք իմ՝ սիրողք թատերաց,
 Այս է վայր նորահրաշ՝ կառաց հրեղինաց.
 Կարեկից...

Ազգ հայոց՝ ո՛ւնկն դիք՝ ձայնի վուսանիս,
 Որ հետի ժամանեաց աստ յիւր հայրենիս,
 Ո՛չ թոյ խաշ ի ձեռս իմ, զի զայն ի սրտի
 կըլծեալ եմ միշտ ունիլ՝ իբր ի պահանտի,
 Քարոզեմ զարշաւան նորոց խաչակրաց,
 Ընդդէմ մահահրաւէր վշտաց հայրենեաց.
 Կարեկից...

Վանեացու զաշխարհիս՝ անգութ թշնամիս,
 Զուսու՜նատեցութեան՝ սրբիկայս գաղտնիս,
 Սիրեացուք զնախնեաց զառաքինութիւն,
 Իբրև խաչ աւանդեալ՝ զազգասիրութիւն,
 Զի յորժամ այդ նըշան ի մեզ փայլեցի,
 Հայաստան՝ յորդիս իւր՝ փառօք պան-
 ծաօցի. Կարեկից...

Ո՛չ ևս թատերք և կառք՝ փայլք տեսա-
 րանաց,

Շլացուցին զստութիւն՝ մերոց համազ-
 գեաց,

Մինչ զարգասիս շնորհաց նոր հրահան-
 քաց,

Կըրեացէ Հայաստան յիւր սփիւռ ծագաց.
 Ընդէր մեր հայրենիք՝ ձոխ բերովք բնու-
 թեան,

Մուրացիկ կացցէ միշտ իրահանգութեան.
 Կարեկից...

Զինչ ունի Գաղղիա, կամ Գերմանիա,
 Զոր չունի Հայաստան՝ հաւասար նոցա,
 Փարթամ է աշխարհ մեր զանձուք բնու-
 թեան,

Մի միայն կարօտեալ՝ բարուք կըթուփեան,
 Զին առցուք զբարեբար՝ հրահանգ ազգիս,
 Եւ ի մութ խաւարէ՝ հանցուք զհայրենիս.
 Կարեկից...

Ես եմ ձեր Պանդոբայն՝ ամենապարզև,
 Մի՛ վաստակ իմ և ձայն իցեն ի դերև,
 Ո՛վ ցանկայ չընադիս ինձ փեսայանալ,
 Եկեալ եմ ի հեռուստ նըմին հարսնանալ.
 Պանդուխտ եմ նժդեհ ի ծոց հայրենեաց,
 Զունիմ զոք յազգակցացս՝ ցաւակից կա-
 րեաց. Կարեկից...

Ես եմ ձեր Աթենաս՝ յաջ իմ ձիթենի,
 Եկեալ եմ տնկել զայս յիմ քաղցր հայ-
 րենի,

Ո՛ւր էք դուք՝ քաջ մշակք՝ մեր այգես-
 տանեայց,

Առէք զայս ոստ կանաչ՝ զարդ Հելլէն
 ազգաց,

Յայսմ է խրրատ զոր. կարեմ տալ ձեզ
 ծածկարար,

Միայն սովաւ Աթէնք կեցին առնարար.
 Կարեկից...

●

Ես եմ ձեր նոր Պալլաս, նոր Պալլադիոն,
 Զիս արդ քաջ ճանաչէ հին Բիւզանդիոն.
 Մի՛ ներէք զի կրկին մատնեցայց գողոց,
 Ենէեանք զիս հանցեն՝ ի վերայ ուսոց,
 Աւերակ Տրոյադայ՝ լիցի յարացոյց,
 Թէ՛ զինչ զմեր սրիկայից՝ բազուկ զօրա-
 ցոյց. Կարեկից...

Տեսանեմ զդիւցազուհիս՝ որք աստ բընակին,
 Զի լեալ են պապք սոցա՝ ընդ Դաւիթ
 բէգին,

Եւ ի սիրտ Զինակցաց քաջ նահատակաց,
 Միշտ վառի՛ անշէջ ջահ սիրոյն հայրե-
 նեաց.

Առ նոսա դարձուցից արդ զիմ խրախոյս,
 Վառեցուք՝ դէմ չարին՝ զի նա տացէ խոյս.
 Կարեկից... »

Երբ որ Պատկանեանի այս երգը, իբրև պատմական հին քերթուած մը իր ազգաւորն անընչաւանկերով, արծարծուած մնալու է մեր գրականութեան մէջ, Պէրանժէն կը սիրուի, վասն զի կրակոտ ազգասէր մըն է: Մեր Երբ որ ինչպէս ալ այդ իմաստաւորութեամբ անմահ կը մնայ, իր այս երգը հրատարակուած է շատ տարիներ առաջ¹, այն թուականին՝ երբ ինքը առանձին հատորներով Զփուռիայի մէջ բանաստեղծական զգեստ կը հրատարակէր:

Հ. Ս. ԵՐԵՄ.

1. Տես. «Արև. Մամուլ» 1878. հոյսեմբեր. էջ 268-272, Զփուռի. Տպ. Մ. Մամուրեան:

ՄԻԼՏՈՆԻ

ԴՐԱԽՏ ԿՈՐՈՒՍԵԱԼ

ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐԻ

Մարդուն հախկին ըմբոստութիւն, ու պրտուղն Այն արգիւտած ծառին՝ որուն մահաբեր ճաշակը մահ մըտցուց աշխարհ, ու բոլոր Մեր աղէտներն՝ Ազին դրախտին կորուստով, Մինչեւ որ մարդ մը մեծագոյն կանգնեց մեզ ու վաստակցուց երանաւտ զբոգարանն, Երգէ՛, Մուսա՛ երկնաւոր. դուն Գորբերի եւ Սինայի գագաթներուն վրայ գանխուլ՝ Շընչեցիր այն հովուին՝ որ նախ առաջին Ուսոյց ընտրեալ տոհմին թէ ինչպէս ելան երկինք ու երկիր իսկզբանէ թոհրէնէն. կամ Սիոն լեռն ու Սելովայ թէ վրտակն Որ կը քերէր ուղիներան՝ Աստուծոյ Դաբիրային քովէն՝ քեզի աւելի Հէշտ կը թըլին, անկից ըզբեզ կը կանչեմ ես օգնութեան իմ այս յանդուգըն երգիս. Զի կը ձըկտի ան խորխտ թիւով սլանալու վեր Առնեան լեռնէն, մինչդեռ հետամուտ է իրերուն, որոնք բնաւ երբեք դու Զին փորձուած ոտանաւոր կամ արձակ: Եւ մանանդ դու, ո՞վ Հօգի, որ մաճն Տաճարներէ աւելի վեր կը դասես Ուղիղ եւ սուրբ սիրտս, ինչի դուն սորվեցուր, Զի դուն գիտես, իսկզբանէ հոն էիր,

Եւ քու հըզօր համապարփակ թեւերովդ Անծարածոր անդունդին վրայ թուխ նըստար Աշունակերպ, արգասատոր գործեցիր: Լուսաւորէ՛ ինչ որ խաւար է իմ մէջս, ինչ որ ըստոր է բարձրացուր, զորացուր. Որպէս զի այս մեծ խորհուրդին բարձունքէն՝ կարողանամ ես հաստատել Տեսութիւնն Աստուածայնեամբ եւ մըշտաբուն, եւ էին ձանապարհներն հանդէպ մարդուն՝ չըթմեղել:

Ըսէ՛ արդ նախ, զի ափէզ բան չեն ծածկեր Ոչ երկինք, ոչ ալ դժոխքի ծոցի խոր. Ըսէ՛ թէ ի՞նչ բան զըրգեց մեր նախածնողքն, Որ երջանիկ այն վիճակին ու երկնաձոր Պարգեւներուն մէջ հեռացան Արարէն, Ընդոտնելով՝ պատուիրանի մ'համար լոկ՝ Իր կամքն, երբ տէր էին բոլոր աշխարհի. Ո՞վ հրապուրեց զիրենք այդ խալ խեղութեան:

Անդըղային վիշպան. որու շարութիւնն՝ ինձով բոցնկած ու նախանձով՝ մարդկութեան Մայրը խաբեց. իր խորխտութիւնն երկնքէն վար էր գորբը զինքն, իր բոլոր ապրտամբ Հրեշտակներուն զընդով, որոնց օգնութեամբ՝ Փառքով զըլել տեսչաւով իր ընկերներն՝ Յուսաց ինքզինքն հաւասարել Բարձրելոյն Եթէ Ան դէմ կենար, եւ այս փառամով Մտածմամբ՝ էին միահեծան գահուն դէմ Բռնկցուց վառեց երկինքը մարտ մ'ամալարիչտ Եւ պատերազմ մ'յոխորտ՝ սնուի, զուր յուսով:

Զայն զօրութիւնն ամենակալ զըլխովայր Գլորիոյ հրաբորբ՝ էթերային երկրներէն՝ Անկամբ մ'անարգ ու բոցակէզ. ինկաւ ան կորըստեան վիհն անյատակ՝ հոն մընալու Աշամանդեայ չըթմաներու եւ պատժող կրակներու մէջ. որովհետեւ ժպարհեցաւ Ի զէն զըրգելով Ամենագորն: Ի՞նչ անգամն Այն միշոցին՝ որ կը չափէ մահացուցան (որն ու զիշերն՝ ինքն եւ ամբոխն իր զագիր փրոտած էին հոն աւերակոր ու նրկուն, Թաւաղելով՝ անմահութեանն ի հեճակս՝ Հրավառ վըրին մէջ. սակայն զինք կը պահէր իր դատակիւքն աւելի մեծ բարկութեան. Զի կը խուէ զինք կըրկնակի խորհուրդներ, Զորսիցուցած երանութեանն, ու ներկայ Անվերջ՝ անկէտ աղէտներուն: Իր չորս դին կը պըրտեցնէ մահաաբտու աշուրներն, Ուր նըղարուած է ցաւ մ'անեզր ու անհուն եւ սըրտապալի լըթում մը՝ խառն անսասան Ատեղութեամբ ու սալացած վիտութեամբ:

Մէջն ակնարկով՝ որքան հեռու կը սրանայ Հընչալիկի աչքն՝ ան կը տեսնէ ցաւագին վայրը խաթար ու ամայի. բոլորչի Բանտ մ'անաւոր՝ զերգ մեծ հընոց մ'հըրապաւ. Այն բոցէն ոչ մէկ լոյս, այլ մութ ու խաւար Տեսանելի՝ որ կը հանէ երեւան Լոկ չուսուցութեան տեսարաններ, գաւառնի՛ր Անտեղուն ու աղշամուղշ վըշտագին, Ուր չըկայ ոչ խաղաղութիւն, ոչ հանգիստ. Զի մընեղեք յոյսն՝ որ կը հասնի ամենուն, Այլ կը կըրպին անդուլ՝ անվերջ տանջանքներ, Եւ հրահոսան մ'յոքրահեղեղ՝ սնուել առած Անծախական ու մըշտավառ ծրծուբըով: